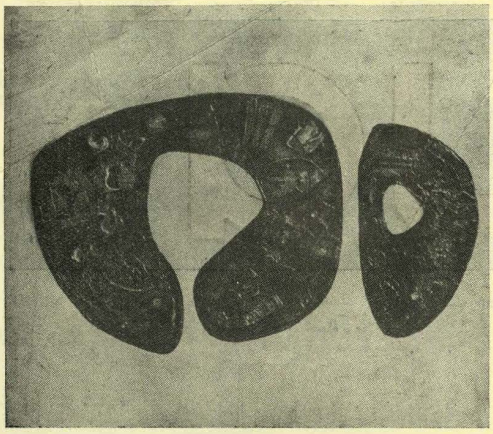

ŽIVOJIN TURINSKI

2 — crno

10-747 32807

uzroci

MILAN KOMNENIĆ

U starim semeništima ideja jalova su godišnja doba i stari vrtlar, bradonja, misli na jesenje isparine gradova. Sa kamenom je teška družba a retka trava oskudna je radost nebu koje se u ovim krajevima nisko obara, ptici koja se zatvara u ćutanje, paučini koju ne remeti nikakav živ stvor.

— Ispod mene je čovek, iznad mene čovek: a njega nigde. Takva je ova suva glina, rugalica, nedirnuta totalnost šegačenja.

* *
*

Boga ubiše pre nas. A nama . osta da ubijamo ljude. To je prirodna konsekvencija ljudske suštine? Moral ubistva ... a šta da se o njemu kaže. Ništa vam neću reći. Samo znam i znam: da vam se pruži prilika. Eh! Ovo staro kamenje ne optužuje. Ono je dostojanstveno i izlišno kao svaka starost. Bore oko očiju, dugačke, kružne, zmijaste, čvorne, zrakaste, uračvljene; nos antički kako već dolikuje; oči iskopane (sitni opiljci u vidu krmelja, koje vreme i kiša oblikovaše). Stari kamen, bezgrešan i smešan. Pošto mu je svaka moć pokreta uskraćena, s njim je moguće postupiti kao sa „uzetim" starcem u stolici sa točkovima. Mladog kamena oko ne zapaža na licu zemlje. On je duboko pod humusom, nemušt i leden, u naslagama. Skoro je izvesno da ga sunce neće ugledati. Jer ljudi našeg vremena ne osećaju potrebu za mitologijama. Još manje za unošenjem stvarnih ljudi, za podizanje spomenčina nalik ovim starim budalinama u kamenu.

Ne radi se o tome da se duša preda đavolu radi nepojamnih zadovoljstava. Mi smo je već davno dali, bez kolebanja. Radi se prosto o tome da se ona povrati. Čovek nije tragičan jer je iskao *poziciju* („egzistencijalnu") koju „ima". Nije ni besmislen jer nije on izgubio smisao, već ga nije imao, nije ga osvojio. Jednostavno čovek je smešan. Samoga sebe osudio je na samoismevanje. Sva filozofija, ako se ovako osmotre stvari, ima jedan predmet: objašnjenje smešnosti čoveka i oslobađanje čoveka od njegove klovnovske, unižavajuće sprdnje. Ali, ko da se osmeli i kaže: eto mog morala, eto moje filozofije, eto moje postavke?

* *
*

Divlji konji i vres, to je sve što bi moglo da podseti na davnu ergelu kategorija. Ona dobra pasmina vremenom je izumrla. *„Poezija kao mnemotehnika"*, ...

I nabor slova izbrušen je, plitak. Kameni žljebovi kojima je nekada dleto ronilo, iščljebili se, izlokali. Koliko se borila vitica u kamen upletana? I slova uvitičena?

— Ovde su kiše neprestane; i čovek teško odoli a kamoli kamen — reče nam neki od ljudi iz Ureda. Klimatski uslovi, dakle. A šta ako se u meni rađa sumnja u vaše reči, u vašu čvorastu basinu, šta ako se meni hoće da verujem u drugi razlog, da naprosto pljunem na eroziju koju mi podmećete?

Ostaci se zbiraju. Ta minulost koja se veštački održava i radi koje se preduzimaju duga putovanja —, izneverava, ne pruža ono što se očekuje. A i kako: ono što se očekuje od ovih razvala može pružiti samo živ stvor. Putnik se vraća bez volje, stušten, dosta mu je te stare beštije, još manje mu je do izveštačenih reminiscencija. Pokorno obavlja svoj obrok kraj kamena nagriženog nekakvim „... et optima ... et ... finibus...-' Podreduje se vrlinama modernog Gargantue kome antički dekor treba da izazove tek. Ostavlja za sobom pustoš praznih limenki i opuške debelih cigara čije zadnje dimove zemlja požudno uvlači u svoja pluća, tamo gde miruju pluća ratnika, ratara, sofiste. Težnja da se uhvati bilo šta od života sprečava svako življenje na ovoj stopi zemlje.

Jednom još, pre polaska, izvesni namernik fotokamerama pozoblje detalje ove pohome pustoši, potom svoje telo-čvarak spakuje u turističke autobuse i odahne — kao da se ponovo rodio — tek kad se nađe u mirisu sagorelog benzina, izlizanih sedišta autokara. „Eh, moj dragi *to vreme*, cet'epoque n'est pas mon chièr, ipak se dosta vrednog sačuvalo, da, da, hm, a to nije mala stvar, s moje strane radujem se ..." Još bi groktao ali ga onaj kome se obraća nijedne reči otpočetka ne sluša. Taj već grokće ništa manje zapenušeno nekoj reljefnoj ćeli ispred sebe. Ceo autobus grokće i mudro klima. Ništa ne mari što jedni druge ne slušaju. Navodno očaranoj onim što je videla, greh bi bilo toj bratiji zamerati na takvoj sitnici. Uostalom, etikecionoj.

Neka stara šlemčina tumačila je auguralni smisao *njihovih* najmračnijih reči. Padali su od neprijatelja, prirodno, svojeručno, iz jarosti, od pića, od ideja, ženskih ujdurmi; svaki od njih imao je pri tom obrazinu sa kojom je izlazio pred svet, togu časti i pravde. A one noževe, bočice sa kukutom, čarobne napitke, bodeže zatrovanih sečiva, a njih gde skrivaste, pod togom, pod štitom, ženi za pojasom, gde li, u duši samoj, stare uštve? Vidite nas danas, verne kopije starih originala, tehnokratske čupine, kako vam zapanjujuće ličimo, kako imamo dva lika kao i vi što imaste; i vreme se dakle pokaza nemoćno da išta promeni u đavoljem ljudskom rodu.

Kakva li će stara šlemčina u dubinama budućnosti tumačiti auguralni smisao *naših* najmračnijih reči? U kakvom li će se vidu predstaviti sve naše siromaštvo kada nas budete merili grudvom zemlje, fotoobjektivom, kao trulu kobilu starine, kao zbunjenu krticu izvadenu na sunce, kada nas pretvorene u ilovaču budete gazili svojim vozilima, svojim brektavim kotrljačama koje budete izumeli, davoli vam dušu oteli? Unuci unukâ.

I bićemo hitnuti
I bićemo hitnuti
I bićemo hitnuti
Staroj ali u čeljust

A našu svest setnu
Hraniće (dokle?)
Matori Empedokle
Što skoči u Etnu.

* *
*

Živeći u praznini koja nastaje posle obaranja boga, čovek je oštrica vremenske padine. On ne uzvikuje *à son semblable*: sada je na tebe red — p a d n i!, već ga pridiže do visine tradicija, do dubine slavećeg korena. Tako je sav teret sa boga koji je laž pao na čoveka koji je istina Jedina istina, istina što se rasipa ...

No pri svoj ovoj apologiji ljudskosti zapaža se priliv sumnje u mogućnosti čoveka. U jednom trenutku, ako ga ošinemo nekim trajnim pogledom, uvidećemo da je čovek vera združena sa naporom. Sveden na ovu ontološku nit, čovek poriče mogućnost svakog ostvarivanja čoveka ako prestaje da veruje u mogućnosti čoveka kao bića koje je istisnulo boga pa nam, umesto njega, daje hleb iz ruke.

Ako je čovek istisnuo iz sebe svaku vrednost imanentnu pogaženom božanstvu, ako je samog sebe digao kao najviše merilo i cilj i rumeni kad se mač dana lomi na maču noći i zvezde nas opominju da smo na pragu preobražaja, onda je on danas i od danas jedina čast na koju nije pljunuto. I zato su sumnje suvišne, a malodušnosti neosnovane. Postavši novi bog samom sebi, sebi bog u sebi, daleko ljudskiji, daleko stvarniji, čovek je u prilici kakvu dosadašnji „pâsovi" ljudski nisu imali: na pragu božanstva, hitnut sâm iz sebe, čovek je osvojio vrhunac sa koga je u stanju da duboko u sebe pogleda, pogledom da duboko u sebe potone. Naravno, daleko se je od pomisli kako je trenutak upoznavanja sebe-čoveka dočekan, ali se danas čovek najradikalnije i bez srama obelodanjuje na vlastitom sudijskom stolu, pred porotom svoje savesti, i požudno guta gorko saznanja o sebi, saznanja kojih bi se nekadašnji, dojučerašnji čovek po svoj prilici užasnuo. Nastavivši se na prekinuti koren tradicije, dovinuvši se do visine predanja, čovek ostvaruje, razapinje neku vrstu „unutrašnjeg neba". Radi se o tome kako se usmeriti ubočinom bez granica, kako se skrasiti u prostranstvu koje ništa ne pruža sem žudnje za oplodnjom. Nisu, dakle, dovoljna krila i let od luka luku; radost gradnje nije u tome da se posao učini konačnim već da učinjeno uzvrati.

Eto, naporedo sa razbistravanjem misterije „čovek" bujaju upravo u tom poduhvatu klice novih mistifikacija. Ako su mnogi mitovi razjašnjeni, mnogi moderni tek su nastali ili su na pomolu, bez obzira što se današnji čovek gadi i užasava mitova. Pri svemu tome, čovek se preselio u nov medij, u nove tokove pitanja.

Sada on zna da je sav svet, taj brundavi i golemi, sadržan u njemu. Izvan njega nema višeg Uzroka koji ga predestinira. Demijurg je pao na kolena, u prašinu. Helderlinov čovek je znao da ni „nebesnici ne mogu sve" (Nicht vermögen die Himmlischen alles), današnji čovek zna da oni ne mogu ono što on može. To je golem razlog da čovek (čovekom) ne bi smeo biti poreknut. Gotovo da se danas može ona Paskalova misao: *„Qu'est — ce qu,un homme dans l'infini?"* preokrenuti *u „Qu'-est-ce qu un infini dans l'homme?"* Šta je čovek u beskraju? Šta je beskraj u čoveku? Kakvog li preobrata!

A po krvavoj koži pravde bičevi
A na krvavoj koži pravde mazija

... Čovek koji je seo na stolicu sa koje je prethodno gurnuo boga, drži bič i kani da udari. To li je nastavak nesrećne tradicije? Čovek našeg doba koji je najbolje spoznao svoje moći i granice, reći će deci jednog dana: i b o g j e š i b a o, žestoko je udarao. Da, i u ime boga su udarali. No to nije opravdanje. Ovaj vid savremenog flagelanstva potpuno poriče svaku ljudsku veličinu. Nevažno je što se čovek po prvi put u istoriji digao do stvarne vlastite visine, do svog pravog totaliteta, ako se već na pragu novog duhovnog prostora zlehudo osovljuje na sebe.

* *
*

(Žilavi pečatniče, dok uzaman zvektaše na neprobojna vrata, tvoj život minu, kiše dodoše; sa zavežljajem, spisima i ajatom ti pade na postolje pogaženog načela, prelomi pečat, jeknu: modri oblak prede preko usana u smiraju. Da bi jedna dostojna sudbina ušla u prostore nemi, valja da se suoči sa korenom običnosti u prabliku časti, u nevinom skršenju, bez očaja koji prati prohtev za uspinjanjem. Žilavi pečatniče, ti znaš da život nije dovoljno živeti, da ga je potrebno obeležiti ...)

Sedeo je u nekom modernom hotelu i čuo smrt gde mu kroz život žubori. Kamo je otišao, kasno, krotko, zanet igrom kao dete? A sedine već su ga prekrivale.

* *
*

„Biti *samrtno bolestan* (malade à mort) znači ne moći umreti, a život ne ostavlja nikakvu nadu, nikakvo beznade; to je nedostatak zadnje nade, nedostatak smrti. Sve dok je ona vrhovni (krajnji) rizik, veruje se u život; ali kada se otkrije beskraj druge opasnosti, veruje se u smrt. A ako opasnost narasta sve dotle dok smrt postaje nada, očajanje je beznadežnost jer se čak ne može ni umreti.

U ovom zadnjem značenju očajanje je dakle „samrtnička bolest" (malade mortelle), ova protivrečna muka, ovo zlo od ja: večito umirati, umirati a ne umirati, umirati smrt. Jer umirati znači da je sve svršeno, ali umirati smrt znači živeti svoju smrt; i življenje za jedan jedini tren jeste večito življenje. Budući da se od očajanja umire kao od bolesti, u nama, u ja, postoji nešto večno što bi trebalo da može umirati kao što telo čini usled bolesti. Himera! U očajanju umiranje se kontinuelno menja u življenje. Ko očajava ne može umirati; „kao što kama ništa ne koristi za ubijanje misli", tako očajanje, besmrtni crv, neugasiva vatra, nikada ne prožđire večnost moga ja koje je svoj vlastiti oslonac", (Sören Kierkegaard, prema francuskom izdanju „Traité du désespoir", Galimard 1963, p. 65, 66)

... i još vam kažem da svaki pesimizam ipak (da ne kažem očajanje) čovek poriče, ili pak dovodi u pitanje, samim tim što ga nosi u sebi kao „usev truleži" a živi život koji ga prevazilazi, što se penje uz život, protiv struje, što daje svoje osnovne plodove. Zato, neka vitalnim pustahijama budu naklonjeni zlato i bura. Oni su prekoračili negaciju.

od vuka do danas

gradu, ne selu. Među njegovim koncesijama uočenoj neminovnosti spada ne samo tip ekavske varijante koju je izabrao za književni jezik, već i druge pojedinosti, kao uključivanje glasa *h* u konsonantski sistem i usvajanje oblika tipa *tjerati, djevojka* mesto svog, tršićskog *ćerati, đevojka* (Vuk izričito napominje da je to učinio prema praksi u gradovima na zapadnom području jekavske teritorije tamo, dakle, gde čak i nisu živeli Srbi pravoslavci već, ako se izuzme Dubrovnik, pretežno muslimani). Pa i činjenica da je Vuk svoju prvobitnu leksiku potkrepio rečima iz vojvođanske gradske tradicije, koja mu je bila inače izrazito nedraga, ukazuje na to koliko je njegova mudrost uvek imala prevagu nad intimnom naklonošću srca. Dobro je on shvatao da pravu evropsku kulturu ne može reprezentovati isključivi rečnik u kojem ne postoji reč *cipela* već samo *opanak* (jer Tršić je išao u opancima, a gradska Vojvodina u cipelama; prelistajte samo Rječnik iz 1818!). Seljak je dao svoju jezičku njivu, ali je gradski predstavnik nastavio da je uzgaja. I što je brže nicao gradski tip života kod nas, tim je temeljitije ostajao za granicama standarda folklorni jezik pastira i ratara.

Vredi podsećati se što intenzivnije u ovoj jubilarnoj godini na korenitu promenu koja se dogodila u strukturi srpskog naroda u pogledu pismenosti od Vuka do danas. U Vukovo vreme odnos je bio ovakav: nepismeni — cela Miloševa Srbija i najveći deo Vojvodine; pismeni — Vojvođani po gradovima. Pritom je, silom pominjanih specifičnih okolnosti, za jezički kompetentnog uzet naš nepismeni čovek, dok je predstavnik urbanog života prokažen kao nekompetentan. Danas stvari ovako stoje: nepismeni se uglavnom nalaze samo po selima i govore dijalektom, dakle jezikom koji ostaje potpuno izvan okvira onoga što je standarno. A među predstavnicima grada razaznaju se dve osnovne grupe: pismeni (tj. obrazovani, školovani) i polupismeni (bez dovoljno školskog obrazovanja). Prvi zastupaju jezički standard, a drugi jezički supstandard — ono što niti je narodni dijalekat, niti u društvu priznata norma. Ovakva situacija nije specifično naša. Ona se neminovno stvara u svim sredinama koje su dostigle jedan određeni nivo kulture i civilizacije. Standardnom jeziku preti opasnost od provale supstandardnog, i dužnost normative (školske) gramatike je da ga brani od te opasnosti. Dijalekti su, međutim, nešto sasvim posebno, pa se tako u nastavi i tretiraju. Ali ma koliko ovakvo stanje bilo i normalno, i odavno zapaženo i naučno protumačeno u svetu, u našoj sredini, čak kod pojedinih stručnjaka, ne postoji o njemu dovoljno jasna svest. Kritika leži, očevidno, u našem tradicijom osveštenom načinu mišljenja o Vuku. Zbog prečeste panegiričnosti u koju je uvijana ocena Vukovih nazora i cele herojske epopeje reforme, ljudi su zaboravili da izmedu obale našeg vremena i Vukovog početka leži jedno dugo stoleće intenzivnog razvojnog tempa u našem društvu. Postoje, na žalost, i danas pojedinci koji će za jezički uzor omladini preporučiti pre i radije folklorni oblik zakopan u dalekim brdima gde ljudi još na ognjištu peku hleb, nego onu jezičku osobenost u kojoj se već poodavno bratski slažu Beograd i Zagreb. Menila takvih pojedinaca konzekventno prenebegavaju najvažnije kulturne centre našega naroda, zato što još uvek veruju, anahronično ali iskreno, u nekompetentnost pismenih i kompetentnost nepismenih u poslovima oko uzgajanja našeg književnog jezika. Nije, recimo, slučajno, što naša ortoepska norma još uvek zahteva da se, u Pravopisu i školskim gramatikama, beleže posleakcenatske dužine koje ne izgovara ni Beograd, ni Zagreb, ni Novi Sad. Iza tog beleženja leži, u stvari, nerealna koncepcija o tome šta znači biti veran Vuku.

Folklorno doba je bilo na svoj način veliko doba, ali smo ga, na našu sreću, potpuno prevazišli. Naša civilizacija postaje sve izrazitije urbana, sve se temeljitije uključujemo u univerzalni hod ljudskog progresa našeg veka. Treba to najzad da svi potpuno shvatimo, da manifestaciju te pozitivne stvarnosti uvek budno registrujemo, u svakom bitnom detalju.

Dubok je, zaista, usek između nas i početka. Ne gledajmo u njegove dubine s unezverenim strahom, gledajmo sa spokojnim ponosom. Jer to je samo blagorodni trag proteklih godina krcatih napretkom.

Milka IVIĆ